

Зоран Тодоровић

ГРАД КОЈИ ЈЕДУ СКАКАВЦИ

Идеја града је идеја заједничког дела, које ствара дуги низ генерација, коме свака даје свој допринос и печат. Град се тако у сваком тренутку указује као историјско-духовни преплет различитих времена, јединствено сведочанство о трајању, култури и стваралаштву једне заједнице, али и као „живо биће, које има своју душу, карактер, меморију”, као „биће мудрије од нас, које се наслеђује и предаје другима” (Ранко Радовић). Отуда, урбанизација је увек надградња наслеђа, градитељског и духовног, уз непрекидно потврђивање идентитета, континуитета живота и развоја, и јединствености израза сваког града. Нажалост, данашње Краљево је пример огрешења о сва урбанистичка и етичка начела, што је довело до озбиљне деградације простора и губитка основних градских вредности, до потпуног обесмишљавања свог градског живота. Довољно је, у посматрању, ограничити се на старо градско језгро, главни мотив за препознатљивост, а урбанистичко-архитектонски свакако највреднији део Краљева, па уочити овај процес деградације једног европског града у „простор без норми”, налик на оријенталне касаве.

Ништа није погрешније него данашњу хаотичну градњу на овом простору називати урбанизацијом и некаквом потребом новог времена. Треба се подсетити да су у свим градовима историјски центри зоне од посебног значаја; они се као полазишта свеукупног живота и развоја једног места, дакле као простори споменичких вредности и простори који дефинишу његов идентитет, са највећом бригом штите или чак реконструишу до најситнијих детаља. Очување њиховог изворног лика и духа, једном у историји дефинисаних, неприкосновени је принцип сваке даље урбанизације — циљно усмереног процеса који подразумева континуитет, непрекидну ко-

муникацију, живу везу са прошлошћу, најконкретније записаној у архитектонском наслеђу. Изгледа да се треба подсетити и тога да су вредност и значај старог Краљево, које је остало делимично сачувано у оквиру овог простора, незаобилазна чињеница у историји српског градитељства и културе уопште. Као један од првих планираних градова обновљене Србије, својим урбаним квалитетима који су далеко превазилази оквире локалног, Краљево је постало једна универзална градитељска порука — парадигма добро планираног града. Као сведочанство једне високе културе стваралаштва и живљења, оно је било и остало и потврда нашег европског идентитета, за нас, нажалост, и данас актуелног проблема. У овом контексту, старо Краљево носи са собом један немерљив духовни значај.

Занемарити све ово, тако очигледно, свакако је много више етички него урбанистички проблем. Као што ни планско нагрђивање овог простора соц-реалистичком архитектуром није било ништа друго до идеолошки обрачун са претходним поретком, тако ни данашње рушење старе грађанске архитектуре нема ничег заједничког са урбанизмом и стварним интересима града. Однос према историјском наслеђу, заправо лакоћа којом се оно обезвређује и уништава, јасно показује континуитет истог менталитета, рушилачког и скоројевићког, који мисли да све почиње с њим и од њега, да му је све могуће и дозвољено. Али, док је „соц-реализам” ипак био теоријски осмишљен окрет свог времена (свакако нездрав у својој доктринарној поставци), који је следио одређена начела и тежио остварењу својих идеала, данас се све свело на најобичнији чиновнички посао у једном вулгарном, чисто економском пројекту, у којем се читава зона третира као бесплатан ресурс инвеститора. Једноставно, нема ни трага некој осмишљености и усмерењу, нечему што би могло да се назове урбаним планирањем, што ову ситуацију чини далеко погубнијом.

Уместо да се историјском центру, формираном средишту, придружују нова планирана насеља, нови центри што би било у складу са логиком урбанизације и зашта не постоје објективна ограничења (чињеница постојања празног простора погодног за изградњу или дивљих насеља, истинских рутла града која стоје нетакнута), постоји једна неприродна тежња да се на његовом месту прави нешто потпуно ново. Имамо апсурдну ситуацију да је сва данашња градња усмерена на простор чија површина није ни тридесети део укупног градског подручја а притом представља једину истински уобличену урбану целину. С обзиром да је његова инфраструктура одавно преоптерећена (проблеми саобраћаја, паркинг простора, водовода, места јавног окупљања итд.) јасно је да свако даље повећање стамбених капацитета, као и покушаји да се сав јавни живот града од близу сто хиљада становника концентришу у њему, неизбежно воде само све већем урбанистичком хаосу, све до потпуне ентропије простора. Али, све и да је могуће, а није, да се у нешто друго — а овде би резултат био дехуманизовани „град-спаваоница” — може означити само као најпримитивнија деструкција. Да ли је могуће и помислити да су, почев од легендарног Лазе Зубана, генерације знаних и незнаних, деценијама, љубављу и бригом стварале овај простор јединствене поетике да би га неко данас једноставно збрисао и на томе зарадио? Да ли је уопште потребно постављати питање значаја градитељског наслеђа и његове заштите?

Можда би они који нас данас „воде у Европу” — парола се ваљда тиче и културе — најпре, могли да размисле о опомени изреченој од стране Александра Дерока поводом сличне небриге за наше материјалне прошло-

сти. „Када се једном међ’ великим на њих (велика дела наших предака) будемо позивали, ко ће веровати тада да смо их икада и имали.” Заиста, без материјалних доказа тешко ћемо сведочити о својој култури и не да нећемо другима изгледати озбиљно него то уистину нећемо ни бити.

Доградње у историјском центру се подразумевају, у оквиру ревитализације овог простора, сходно новим захтевима које поставља време и стога што овде, свакако, није све било савршено (што опет треба посматрати највише као идеју која није реализована до краја), као што се при томе подразумева поштовање одређених принципа. Старо Краљево је сјајан пример велике градитељске идеје — како се „једноставном и уједначеном архитектуром, без лажних претензија и лажне естетичности, уз смишљену организацију простора, функција и садржаја, добија лепа целина”. Њене вредности нису толико у појединачном колико у складним спојевима, у хармоничним односима свих њених елемената, у њиховој чврстој органској сједињености. Остварено јединство места, урбане основе и архитектуре, зеленила, као крајњег циља истинске урбанизације, сигурно најбоље одражава краљевачка градска улица — јасно дефинисани урбани облик. Низови прекрасних дворишта и породичних кућа су и данас највреднији амбијенти овог града, оно што својим шармом даје основни тон читавој његовој атмосфери. Ту, као и у Чаршији, а не рецимо у насељу „Моше Пијаде”, јесте станиште „духа места” (Genius loci) Краљева, конститутивног елемента градског простора, виталне силе која прожима материјално, дајући му живот, израз и смисао. И, пре сваке градње, овде се поставља императив заштите вредности које се постављају као непроменљиви темељ овог града, у најширем смислу тих речи. Она не може да се сведе на поједине грађевине, већ мора да се односи, колико год је то у овом тренутку још могуће, на изворну градитељску идеју, утврђену организацију простора, на сву сачувану стару архитектуру и амбијенте, све препознатљиво, на све што инхерира аутентичну целовитост простора, као основну вредност из које су произилезиле и све остале. Примера ради, многопомињани ортогонални систем улица, сам по себи, извучен из свог историјског контекста губи своју праву вредност — то решење се данас појављује у безброј модерних насеља. Смисао доградње био би у „повезивању различитих времена” — у томе да будућа архитектура проистиче из целине, из њеног карактера и дефинисаног урбаног идентитета и да ново, што би наравно био допринос савремене архитектуре, ничим не угрожава старе вредности. Из поменутих разлога, овде присутно непоштовање постављених оквира изазива појаве које се у урбанизму и архитектури означавају као „канцерогене”. Уз ретке изузетке, ново и када поседује самостални квалитет, формом и садржајем (нпр. стамбене зграде високе спратности, изоловани тржни центри, нестручне и неестетске надградње, просто преношење готових модела, бесмислица постављања угаоних објеката унутар блокова и сл.) тако се оштро супротставља постојећем контексту да једноставно потиरे све амбијенталне вредности простора. Драстични примери овога су улице Цара Душана и простор између Чаршије и Кеја; „најбоље и најлепше локације” данас су само бесмислени скупови ничим повезаних грађевина, простори, једноставно, ни по чему урбани. То су слике очигледног урушавања урбанитета Краљева, једне свеобухватне и неповратне културне деградације која се не може реализовати. Интересантно је погледати како овде, уз све специфичности нашег случаја, актуелно звуче речи америчког архитекте Џејн Џекобс: „Ко би ту бљутава

субурбанизацију претпоставио оном ванвременом чуду града?... Очигледно је да се ту ради о једном исувише добро познатом начину мишљења — оном које само види неред тамо, где постоји један посебан врло сложен ред; то је исти онај тип мишљења који и у животу градске улице види само неред, па гори од нестрпљења да га збрише, да га стандардизује, да га субурбанизује”.

Заиста, крајње озбиљно треба схватити ову ситуацију где нестаје све аутентично „краљевачко”, све оно што суштински чини Краљево, где се Град, двовековна културна тековина, завештање, живо биће, претвара у једну лоше осмишљену вештачку схему, у анонимно модерно насеље. У таквој противприродној вредности која подразумева градски живот, почев од оне основне — осећања урбаног идентитета, да је простором који га окружује, пред „Краљевчанима”, све више само обичну географску одредницу, урбанистички проблем јасно поставља као надасве егзистенцијални.